Rolul jocului didactic în dezvoltarea autonomiei personale la elevii cu dizabilități severe

Minodora SÎRBU¹

Abstract

This article presents the role of the didactic play in developing personal autonomy in students with severe disabilities. The didactic games applied to students with severe disabilities highlight the way in which the didactic game can contribute to the development of personal autonomy by developing adaptive daily life skills.

Keywords: personal autonomy, didactic play, intellectual disabilities, curative pedagogy, multiple disabilities.

Introducere

Autonomia personală are un rol important în formarea deprinderilor de viață la copiii cu dizabilități, iar atitudinea parentală ori a celor din jur constituie baza formării lor. Gradul de autonomie al fiecărui copil, împreună cu ceilalți factori, precum: vârsta copilului, accesibilitatea, mediul etc., este influențat de dizabilitatea copilului și de atitudinea părinților.

Formarea deprinderilor de viață la copiii cu dizabilități reprezintă un moment extrem de dificil pentru mulți dintre părinți și cadre didactice, datorită ritmului de dezvoltare aparte, iar, pe de altă parte, din cauza temerii de a fi respinși și marginalizați. Este important să se înțeleagă că acești copii pot ajunge parte integrantă a comunității din care fac parte, dacă vor însuși o serie de reguli după care să se ghideze încă din primii ani ai copilăriei.

Cadrul didactic dezvoltă și întreține curiozitatea copiilor pentru lucruri noi, le modelează comportamentele sociale, le întărește încrederea în forțele proprii și îi ajută să își găsească identitatea. Realizarea acestor sarcini depinde de măsura în care

acesta posedă calitățile și competențele necesare centrării cu precădere pe așteptările, trebuințele și interesele copiilor.

Jocul didactic este o metodă de învățământ bazată pe acțiune și simulare, dar și metodă activă de însușire și consolidare a cunoștințelor, este o activitate care se poate desfășura atât în clasă sau în afara lecțiilor ajutând profesorul să cunoască capacitățile elevilor.

Jocul didactic poate fi introdus în oricare moment al lecției, atunci când elevii manifestă semne de oboseală sau când observăm că scade interesul pentru învățare. Reușita unui joc didactic depinde și de materialele didactice utilizate în joc. Acestea trebuie să fie adecvate conținutului, variate și atractive, ușor de manevrat și să provină din mediul apropiat. Prin joc e antrenată toată clasa la asimilarea cunoștințelor prin forțe proprii, elevii, participând activ și efectiv la procesul de învățare ca protagoniști și nu ca spectatori.

În cazul copiilor cu dizabilități se lucrează cu material intuitiv, concret, aceștia fiind

astfel captați, în general, de latura estetică a acestuia, care menține interesul pentru activitate o perioadă mai îndelungată de timp.

Învățământul special, parte integrantă a învățământului preuniversitar, are drept obiectiv major, pregătirea copilului pentru viața socială și profesională, pentru integrarea lui activă în societate. Devine esențială realizarea autonomiei personale și sociale, construită pe baza unor structuri de cunoștințe, norme, priceperi, deprinderi, abilități, modalități de expresie și acțiune, toate constituind performanțe, dacă le raportăm la stadiul anterior de dezvoltare al copilului și dacă ele se definesc prin nivele diferențiate de reușită, corespunzător particularităților individuale.

Cadrelor în care se dezvoltă și se manifestă comportamentele autonome sunt familia și școala. Familia, ca mediu informal, contribuie la dezvoltarea autonomiei copilului prin atitudinile educative și prin implicarea efectivă a acestuia la activități.

Activitățile formale desfășurate în școală și activitățile informale derulate în familie în care este implicat copilul pot avea consecințe asupra dezvoltării inițiativelor, a atitudinilor de explorare a mediului, ori pot induce teama de eșec, dacă educatorul nu dispune de cunoștințele și competențele necesare dirijării eficiente a acestora spre autonomie.

Programele propuse pentru disciplinele cuprinse în aria curriculară „Terapia educațională complexă și integrată” au un caracter orientativ, oferind cadrului didactic libertatea de a alege exerciții de învățare și activități cu caracter terapeutic corespunzătoare nivelului de dezvoltare

psihofizică al elevilor cu dizabilități și, respectiv, zonei proximei dezvoltări a fiecărui caz în parte. Pentru ciclul primar și gimnazial, sunt formulate o serie de obiective, ce se pot realiza prin multe tipuri de jocuri, exemplificate cu generozitate în cadrul programei școlare Formarea autonomiei personale.

Dizabilitatea intelectuală (tulburarea intelectuală de dezvoltare) se caracterizează prin deficite semnificative atât în funcționarea cognitivă, cât și la nivelul comportamentului adaptativ, exprimat prin abilitățile conceptuale, sociale și pragmatice, cu debut înainte de împlinirea vârstei de 18 ani, conform celor mai recente definiții incluse în DSM-5 (Roșan, 2015).

Roșan și Bălaș-Baconschi (2015) explică faptul că termenul „dizabilitate intelectuală” este echivalent cu sintagma „tulburări intelectuale de dezvoltare” din ICD-11. Conform legislației actuale din SUA, termenul „retardare mentală” este înlocuit cu cel de „dizabilitate intelectuală” (Roșan, Baconschi, 2015, p.99).

Nivelul de severitate se stabilește în funcție de abilitatea funcțională, nu pe baza IQ-ului sau a funcționării adaptative în comparație cu normele aceluiași grup de vârstă și este necesar a fi evaluat în trei domenii:

1. Deficite conceptuale: limbaj, citit, scris, matematică, raționament, cunoștințe și memorie, planificare, gândire abstractă, confirmare atât prin intermediul evaluării clinice, cât și prin testarea standardizată a inteligenței.

2. Deficite sociale: deprinderi de comunicare interpersonală, prietenie, judecată socială, empatie.
3. Deficite practice: îngrijire personală, organizarea activităților școlare și de muncă, managementul banilor, responsabilitățile locului de muncă.

Comportamentul adaptativ este definit ca fiind ansamblul abilităților conceptuale, sociale și practice care au fost învățate și utilizate de o persoană de-a lungul vieții, iar dizabilitatea intelectuală se măsoară în termeni de competență socială, norme sociale, puterea de a-ți purta singur de grijă, adaptabilitate la mediu, strategii de coping pentru cerințele vieții cotidiene și adaptare socială (Roșan, Baconschi, 2015).

Capacitatea intelectuală, educația, motivarea, socializarea, trasăturile de personalitate, oportunitățile vocaționale, experiența culturală și afecțiunile medicale generale sau tulburările mintale comorbide influențează funcționarea adaptativă.

Dizabilitățile multiple

Hathazi (2015) consideră că dizabilitatea multiplă este caracterizată prin incapacitatea persoanei de a dobândi informații suficiente din mediu pentru a învăța independent și a valorifica suficient mediul pentru a putea funcționa independent. Ea se referă la dificultățile de învățare severe și profunde, una ori mai multe deficiențe senzoriale sau motorii și condiții medicale speciale.

O altă definiție dată dizabilității multiple este aceea ca fiind două sau mai multe deficiențe ce provoacă întârzieri în domeniile de dezvoltare și afectarea experiențelor funcționale cotidiene. Nu există un set comun specific de abilități și

comportamente în contextul dizabilității multiple, fiecare persoană prezentând o combinație unică a caracteristicilor fizice, cognitive, motorii, de comunicare și sociale, însă caracteristica principală a dizabilităților multiple constă în interacțiunea dintre diferitele deficiențe și influența lor combinată asupra dezvoltării.

Specificul jocului în alternativa educațională de pedagogie curativă

Pedagogia curativă întemeiată de Rudolf Steiner este un fapt social. Este un alt mod de a educa, oferit copiilor cu cerințe educaționale speciale a căror probleme de sănătate fizică și psihică nu pot fi rezolvate prin forme de educație obișnuită. Pedagogia curativă este un curent pedagogic care și-a păstrat identitatea.

Scopul pedagogiei curative este acela de a oferi copiilor cu cerințe educaționale speciale posibilitatea de a se deschide, de a-și dezvolta propriul potențial și capacitățile lor de gândire, de a sprijini integrarea lor în comunitatea socială, de a-i ajuta să trăiască cu demnitate.

Golășie (2018) explică faptul că în pedagogia curativă, copiii cu dizabilități sunt considerați cu nevoi de îngrijiri sufletești, iar intervenția educativ-terapeutică prin joc se adresează, la fel ca toate metodele utilizate de către această alternativă educațională, celor trei elemente constitutive ale sufletului: gândirea, simțirea și voința (Golășie, 2018 apud Catalano, Albulescu, 2018).

Programele propuse pentru disciplinele cuprinse în aria curriculară „Terapia educațională complexă și integrată” au un caracter orientativ, oferind cadrului didactic libertatea de a alege exerciții de învățare și activități cu caracter terapeutic

corespunzătoare nivelului de dezvoltare psihofizică al elevilor cu dizabilități și, respectiv, zonei proximei dezvoltări a fiecărui caz în parte.

Pentru ciclul primar și gimnazial, sunt formulate o serie de obiective, ce se pot realiza prin multe tipuri de jocuri, exemplificate cu generozitate în cadrul programei școlare Formarea autonomiei personale.

Una dintre caracteristicile copiilor cu dizabilități profunde sau asociate, frecventă mai ales la copiii cu tulburări din spectrul autist-TSA, este stereotipia manifestărilor. Stereotipiile apar în jocul copiilor cu autism atât în etapa de simplă manipulare, cât și la jocul combinativ sau la cel funcțional. Jocul lor e simplu și limitat, cu manipulări repetitive de zeci sau sute de ori. Și la jocul combinativ ei manifestă repetarea continuă a aceleiași combinații de obiecte, fără să perceapă legăturile dintre ele.

Etapă funcțională, ce presupune capacitatea copilului de a ști la ce folosesc obiectele, precum și abilitatea de a imita, se realizează foarte greu de către copiii cu TSA sau dizabilități profunde, fiind necesare, zilnic, multe repetări ale jocului.

Scopurile cercetării

Scopul cercetării vizează surprinderea rolului pe care îl are utilizarea jocului didactic în domeniul autonomiei personale în reducerea comportamentului dezadaptativ la elevii cu dizabilități severe.

Surprinderea rolului jocului didactic în formarea deprinderilor adaptative ale elevilor cu dizabilitate severă în dezvoltarea abilităților de autonomie personală.

Obiectivele cercetării:

Evidențierea modului în care jocul didactic poate contribui la dezvoltarea autonomiei personale prin diminuarea unor comportamente dezadaptative de viață cotidiană (ex. agresivitate fizică/verbală, autovătămare, comportamente distructive).

Evidențierea modului în care jocul didactic contribuie la dezvoltarea autonomiei personale prin formarea unor deprinderi adaptative de viață cotidiană (aspecte vizate: comportament adecvat la masă (utilizarea corectă a tacâmurilor, să mănânce cu gura închisă, fără zgomot), întreținerea îmbrăcăminte (încheie nasturii, trage fermoarul, închide cureaua) și a încălțăminte (legarea șireturilor), întreținerea igienei personale: utilizarea produselor necesare îngrijirii personale).

Pentru a materializa scopurile și obiectivele acestei cercetări se recurge la analiza și prezentarea unui studiu de caz.

Studiu de caz

Date personale și familiale

Nume și prenume: A.D.

Sex: Masculin

Vârsta: 17 ani

Diagnosticul evaluării complexe: întârziere severă în dezvoltarea psihomotorie, TSA, cataractă congenitală, nistagmus congenital, dislalie polimorfă.

Date despre familie:

Elevul provine dintr-o familie biparentală. Locuiește cu familia, într-un apartament cu trei camere modest mobilat. Tatăl este asistentul personal al elevului, iar mama întreține bugetul familiei lucrând în străinătate, ocazional în agricultură. Are

doi frați mai mici cu care relaționează, însă relațiile dintre frați sunt marcate deseori de conflicte, soluționate în general de tată. Tatăl este ajutat de către bunicul matern la creșterea, îngrijirea și educarea băieților.

Chiar dacă o vede rar pe mamă este foarte atașat de aceasta, vorbind frecvent la telefon. În timpul petrecut împreună cu mama se implică în activități practic gospodărești, dar și de joc. Elevul este foarte preocupat de jocurile la calculator, care îi ocupă majoritatea timpului, atunci când mama este plecată.

Prietenii săi sunt verii, vecinii de vârstă apropiată și unii dintre colegii de clasă. Jocurile lor sunt desfășurate de obicei în interior, rare fiind ocaziile când acestea se petrec în aer liber. Deoarece elevul nu conștientizează pericolele, atunci, ocaziile când iese afară sunt rare, el necesitând supraveghere permanentă. Nu are răbdare să aștepte ca microbuzul școlar să oprească în stație, el alergând în fața acestuia. Plimbările prin oraș sunt momente de veselie exagerată: abordează persoanele necunoscute cu diverse apelative deseori jignitoare; nu este atent pe unde merge; împinge pe cei care îi ies în cale. Deține un vocabular foarte bogat în expresii triviale, pe care nu ezită să le uziteze atunci când are ocazia.

Zilnic sosește la școală având un aspect îngrijit. Este îmbrăcat într-o ținută sport, hainele fiind curate, sunt adecvate anotimpului, fapt ce denotă grija adulților care-l îngrijesc. Are o rutină zilnică care necesită respectarea cu strictețe, cunoaște spațiul școlar și se orientează cu ușurință, persoanele care nu-i plac sunt informate în acest sens, deseori șocând cu sinceritatea lui.

Anamneza

Sarcina a decurs normal, nașterea s-a produs la termen, fără incidente semnificative.

Problemele au apărut după naștere, copilul necesitând internări frecvente, în urma cărora s-a stabilit și un diagnostic medical, dar și impunerea administrării unui tratament medicamentos pentru acesta.

Treptat, crizele au fost controlate medicamentos, reducându-și în timp, intensitatea apariției acestora. Este în evidență cu medicație adecvată, iar tatăl este cel care se asigură de administrarea acestuia. Tatăl și elevul merg cu regularitate la controalele medicale și orice schimbare în starea elevului este monitorizată cu strictețe.

De mic a fost fascinat de pericole, deseori provocând diverse incidente ce puteau degenera. Îi place să asculte melodii la intensitate maximă, cu un conținut vulgar, inadecvat vârstei, cu expresii licențioase. Chiar dacă nu știe să citească decât câteva litere mari de tipar, recunoaște anumite videoclipuri pe care le ascultă și le reproduce ori de câte ori vrea.

A fost orientat școlar atât în ciclul primar, cât și cel gimnazial către învățământ special de zi în alternativa educațională de pedagogie curativă.

Evaluare inițială

În cadrul evaluării inițiale s-a folosit testul ABAS-II, scorurile acordate itemilor fiecărei arii fiind bazate pe observație directă.

Derularea programului de intervenție

Scopul programului: dezvoltarea potențialităților de învățare și a ritmului propriu de achiziție în contexte situaționale variate.

Obiectivele pe termen lung:

- Dezvoltarea capacității de exprimare orală;
- Dezvoltarea abilităților cognitive în vederea formării unor comportamente independente de bază;
- Educarea unor abilități de întreținere și igienă personală;
- Antrenarea conduitei independente pentru integrarea în plan social.

Perioada de intervenție: anul școlar 2018-2019.

Rezultate obținute

Elevul necesită susținere, încurajare și supraveghere în cadrul unor activități complexe, dar și a celor de comunicare. Evaluarea rezultatelor obținute după aplicarea acestui program au evidențiat: posibilitatea efectuării unor comportamente cu ajutor parțial din partea cadrului didactic; efectuarea unor comportamente în mod independent, fără ajutor.

Participarea la activitățile derulate în școală

Conform consemnărilor fișei de observare se pot preciza următoarele:

- elevul participă și se implică la activitățile de joc alături de colegi, la activitățile școlare de grup, dar și în cadrul activităților recreative de joc în mod voluntar având un rol de participant activ (îi place, se simte bine, are satisfacția succesului); participarea pasivă este prezentă numai atunci când starea de

sănătate nu-i permite acest lucru (răcit, accidentări);

- dacă la începutul anului era foarte turbulent, pe parcursul anului episoadele de agresivitate fizică și/sau verbală față de colegi/cadre didactice/părinți s-au manifestat rar, ca și comportamentele distructive față obiectele din mediul școlar/familial/ față obiectele din mediul înconjurător ;

- deși este predispus frecvent accidentărilor, niciodată nu manifestă acte autoagresive.

Se poate observa o ameliorare a comportamentelor dezadaptative ale elevului prin îmbogățirea repertoriului de comportamente adaptative.

Autonomie personală

Aprecieri cu privire la comportamentele elevului conform fișei de observație sistematică în mediul școlar, obținându-se următoarele rezultate:

- În ceea ce privește alimentația, folosește tacâmurile corect și mănâncă cu gura închisă, fără zgomot necesitând supraveghere permanentă.

- Referitor la îmbrăcat, el reușește să-și încheie nasturii, fermoarul, prinde cureaua cu ajutor uneori, necesitând supraveghere permanentă deoarece are nevoie de mai mult timp pentru efectuarea acțiunilor.

- Cu privire la încălțăminte, își leagă șireturile numai cu ajutor și supraveghere permanentă. El nu reușește să lege șireturile rapid, așa cum își dorește el și are tendința de a abandona acțiunea dacă nu este supravegheat. Are nevoie să i se arate frecvent cum se leagă șireturile.

-La igiena personală, recunoașterea produselor necesare îngrijirii corpului este realizată independent și folosirea produselor adecvate îngrijirii corpului are nevoie de ajutor, în sensul că dacă îi place un anumit produs nu dorește să-l folosească motivând că-i place să păstreze pentru altă dată acel produs. Îi place să păstreze produsele, în special dacă au culori stridente etichetele acestora.

Autonomie socială

- Stabilește cu ușurință relații sociale, însă necesită supraveghere permanentă, sprijin verbal constant în contextele legate de relaționare pozitivă cu tineri de vârstă apropiată și diferență în funcție de sex a prietenilor. De multe ori, prin sinceritatea lui, dacă nu are un adult în preajmă care să-l tempereze, reușește să șocheze prin atitudinea și comportamentul lui.

-În ceea ce privește managementul emoțiilor, recunoașterea emoțiilor de bază este un lucru facil pentru el, însă pentru a reacționa adecvat la situație necesită sprijin și supraveghere permanentă. De multe ori ține cont numai de propriile dorințe, cele ale colegilor nu ține cont riscând să supere. De aceea, de cele mai multe ori, adultul trebuind să-i explice și consecințele comportamentului său. Dacă înțelege acest lucru, își cere scuze față de colegul supărat și-l îmbrățișează.

-Respectarea și interiorizarea regulilor sunt obiective contrare propriilor dorințe și de aceea, pentru acceptarea regulilor stabilite și respectarea lor este nevoie de supraveghere permanentă și ajutor constant. Îi plac regulile care-i convin cel mai mult lui, fiind foarte combativ în solicitarea unor explicații suplimentare ("De ce?" este întrebarea nelipsită chiar

dacă i s-a explicat motivul de mai multe ori).

-Inițiativă și capacitate de decizie în cadrul activităților se poate spune că are inițiativă și decide corect într-o situație dată numai cu ajutor și supraveghere permanentă.

A doua fișă de observație sistematică în mediul familial pentru consemnarea frecvenței și a modului de realizare a manifestărilor comportamentale autonome care au vizat mai multe dimensiuni, astfel obținându-se următoarele rezultate:

Autonomie personală

-Igiena personală se realizează fără ajutor, prin folosirea produselor necesare îngrijirii corpului, însă necesită ajutor și supraveghere permanentă la achiziționarea unor produse.

-Gestionarea spațiului personal a inclus activități precum: împachetarea hainelor personale și așezarea acestora în dulap, care sunt realizate numai cu ajutor și supraveghere permanentă.

Autonomie socială

-Cu privire la stabilirea de relații sociale, necesită supraveghere permanentă pentru relaționare pozitivă cu alte persoane (diferite de membrii familiei).

-Respectarea și interiorizarea regulilor din cadrul familial sunt realizate numai cu supraveghere permanentă și ajutor constant.

-Responsabilități în familie numai cu supraveghere permanentă atunci când: ajută la curățenie, are grijă de animale/păsări, are grijă de frați.

-Inițiativă și implicarea în activitățile de decizie împreună cu părinții, cu

supraveghere permanentă inițiază o activitate, atunci când se implică la activitate are nevoie de ajutor și își exprimă o părere cu privire la activitate singur.

-Utilizarea unor obiecte electronice sau de uz casnic sunt realizate fără ajutor atunci când folosește calculatorul, cu supraveghere permanentă atunci când folosește aspiratorul și aragazul, iar singur atunci când folosește uscătorul.

Evaluarea finală/de progres s-a realizat cu ajutorul testului ABAS-II.

Sumarizând rezultatele obținute prin aplicarea testului ABAS-II (evaluare inițială și evaluare finală), după aplicarea planului de intervenție personalizat, analizând scorurile acordate itemilor fiecărei arii ale domeniilor: conceptual, practic și social putem spune că s-a constatat un ușor progres la anumite arii, elevul reușind să efectueze un anumit comportament cu o anumită frecvență, însă sunt și arii în cadrul cărora se mențin aceleași scoruri, situație în care putem spune că stagnează.

Se recomandă ca elevul să fie pus în situații de viață cotidiană concrete, prin implicarea zilnică la activități în mediul familial; să fie stimulat pozitiv pentru dezvoltarea motivației intrinseci; oferirea de responsabilități în familie.

Concluzii

Jocul didactic ocupă un loc deosebit de important în dezvoltarea autonomiei personale, deoarece forma de joc antrenează elevul în stimularea și exersarea comportamentelor în direcția propusă în cadrul fiecărui joc didactic, fără ca el să conștientizeze un efort suplimentar. Prin intermediul lui se fixează, se precizează și activează comportamentele adaptative ale elevilor,

contribuindu-se astfel la diminuarea comportamentelor dezadaptative.

Utilizarea jocurilor didactice la formarea autonomiei personale contribuie la: dezvoltarea disponibilităților psiho-individuale în vederea formării unor comportamente independente de bază; formarea și educarea unor abilități de întreținere și igienă personală și a spațiului de locuit; formarea și exersarea conduitei independente pentru integrarea în plan social.

Învățarea bazată pe jocurile didactice este un tip de învățare care presupune participarea activă și interactivă a elevului, în procesul de asimilare a cunoștințelor, într-un cadru în care sunt incluse elementele instructiv-educative cu cele distractive, ludice (Bocoș, 2013).

Rezultatele obținute la evaluarea finală au relevat un ușor progres la fiecare elev. Chiar dacă scorurile scalate și cele compozite relevă un nivel foarte scăzut, la unele arii s-a putut observa un ușor progres, deoarece fiecare elev reușește să realizeze anumite acțiuni, conform răspunsurilor la diverși itemi așa cum au fost prezentați în capitolul anterior.

Dizabilitățile multiple au implicații majore asupra desfășurării normale a vieții individului și a dezvoltării sale, atât fizice cât și psihice și mentale, perturbând procesele psihice și având o puternică influență asupra comportamentului, a abilităților și a întregii existențe ale persoanei cu dizabilitate multiplă.

Familia și comunitatea sunt două componente care au sarcina de a sprijini școala pentru valorificarea potențialului fiecărui individ. Această îndatorire se realizează pe baza unor parteneriate, mereu actualizate în funcție de obiectivele urmărite.

Implicarea părinților în educația copiilor aduce beneficii tuturor factorilor implicați: părinți, școală, elevi, comunitate. Modelarea unui comportament acasă, crearea unui mediu de încredere, respect și suport reprezintă primul pas în crearea unui climat propice care sprijină învățarea.

Modalitățile în care îi activăm pe părinți reprezintă un palier ușor sensibil, deoarece familia trebuie privită ca un participant activ care este apreciată pentru informațiile furnizate și pentru asumarea responsabilităților.

Autonomia personală la copiii cu dizabilități are un rol foarte important în creșterea, dezvoltarea și educația acestora. Însușirea abilităților de îmbrăcare/dezbrăcare, încălțare, legarea unui șiret, încheiere/descheiere, servirea mesei în mod independent, facilitează dezvoltarea aptitudinilor motorii, îmbunătățește aptitudinile cognitive, dezvoltă memoria, dezvoltă limbajul și pregătește copilul pentru o viață cât mai independentă.

Fiecare abilitate trebuie să îl ajute să se adapteze la mediul înconjurător cu cât mai puțin suport din partea părinților sau a persoanelor mature. Chiar dacă ei nu își dezvoltă abilitățile la aceeași vârstă cu cel a semenilor săi, acest fapt nu trebuie să oprească părinții din tendința de a dezvolta abilități cât mai apropiate cu cele a semenilor.

Ei trebuie motivați să încerce independent să își satisfacă nevoile în vederea creșterii gradului de autonomie, iar suportul din partea persoanelor adulte să evidențieze o scădere treptată. O abilitate se consideră învățată atunci când poate fi exercitată independent în medii diferite.

Autonomia personală se exprimă prin modul particular în care acționează și își desfășoară existența cotidiană, prin autoreglaj conștient, libertate de acțiune și capacitate de decizie proprie.

Achiziția deprinderilor de autonomie personală oferă copilului posibilitatea de a dobândi independență față de adult, de a învăța mai multe despre propriul corp, de a explora mediul său de viață, de a se adapta la cerințele și exigențele mediului, de a-și exprima ideile, gândurile, nevoile, așteptările și dorințele, dar și a-și dezvolta imaginea și stima de sine conform reacțiilor și aprecierilor celor din jur.

Bibliografie

- Bocoș, M.D. (2013). *Instruirea interactivă*, Iași: Editura Polirom.
- Golășie, M. (2018). Jocul în pedagogia curativă, în Catalano, H., Albușescu, I. (coord.), (2018). *Pedagogia jocului și a activităților ludice*, pag. 274-285, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Hathazi, A. (2015), *Dizabilitățile multiple*, în Roșan, A. (coord.), (2015). *Psihopedagogie specială. Modele de evaluare și intervenție*, pag. 187-241, Iași: Editura Polirom.
- Roșan, A., Bălaș-Baconschi, C. (2015). *Dizabilitatea intelectuală*, în Roșan, A. (coord.), (2015). *Psihopedagogie specială. Modele de evaluare și intervenție*, pag. 99-122, Iași: Editura Polirom.

¹ Profesor-educator C.S.E.I. Rudolf Steiner Hunedoara-locuția Lupeni

E-mail: sarbuminodora@yahoo.com